

**НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА: КОНСТРУЮВАННЯ УРОКІВ
МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
(ПРЕДМЕТИ «УКРАЇНСЬКА МОВА», «УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА»)**

Наталія КОТЛЯРЕНКО,

*методист науково-методичної лабораторії гуманітарно-естетичних
дисциплін комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»*

Якщо грати лише зрозуміле, то не зрушиться з місця...

А. де Сент-Екзюпері

У чому секрет сучасного учителя, здатного бути «успішною особистістю», прикладом для учнів? Напевне, у тому, щоб не просто бути цікавим «джерелом знань» у мінливому світі викликів, а здатного адаптуватися до нових умов, розуміючи потреби часу, змінюватися, постійно навчаючись, досліджувати, експериментувати, набувати нового досвіду [4].

Такий учитель знає, як створити простір для зростання учня, його особистісного, професійного, стратегічного розвитку, як сприяти формуванню здатності стати успішними. Він чітко може дати відповідь на питання:

➤ Заради **чого** потрібно змінювати підходи до вивчення української мови й літератури?

➤ **Як** зацікавити дітей пізнавати українську мову й літературу, свідомо її вивчати та практично застосовувати?

➤ **Що** можна запропонувати учням?

Але чи готовий вчитель, що звик бути «джерелом знань», змінюватися у мінливому цифровому світі, адаптуватися до нових підходів організації освітнього процесу на засадах Концепції «Нова українська школа», де знання мають стати засобом особистісного розвитку та успішності у житті. Опитування, що проводилося у рамках дистанційного курсу «Як зацікавити учнів пізнавати мову» показало, що лише 40% вчителів готові кардинально змінити підходи до викладання української мови й літератури [5], інші ж збираються використовувати свої усталені практики.

Мета статті – окреслити шляхи до якісних змін мовно-літературної освітньої галузі, визначити особливості конструювання уроків української мови й літератури.

Нормативні документи: Концепція «Нова українська школа», Закон України «Про освіту», Державний стандарт базової середньої освіти – суттєво змінюють підходи до організації освітнього процесу, надають учителю обшир для роботи на результат, сприяють успішності учнів.

Типова освітня програма предметів «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література», інтегровані курси об'єднує в мовно-літературну освітню галузь, її мета: розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які **володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, здатні спілкуватися** для духовного,

культурного та національного самовираження, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень [11].

Актуальними в організації сучасного навчання мовно-літературної освітньої галузі є **пріоритетні підходи**:

– **діяльнісний**, що дає можливість розглядати теоретичні поняття не окремо, а під час спостережень, досліджень опорних текстів на уроках української мови, художніх текстів на уроках української літератури та набувати практичного досвіду;

– **комунікативний**, що спрямований на удосконалення здатності учнів спілкуватися, а не просто знати граматичні правила, поєднання мовної й мовленнєвої складової на кожному уроці української мови;

– **інтегративний**, що допомагає на уроках мови поєднувати мовний матеріал із тематикою, яка є сучасною й цікавою для учнів;

– **системний**, що сприяє постійному комплексному дослідженню теоретичного матеріалу різних мовних розділів, аналізу композиції художнього твору та дає цілісні уявлення про мовні й літературні явища, процеси;

– **особистісно орієнтований**, що зорієнтований на виконання творчих завдань, які розкривають здібності учнів, розвиток їх креативного мислення;

– **компетентнісний**, що вчить використовувати набуті знання, уміння, навички, життєві цінності у певних ситуаціях і досягати успіху в будь-якій сфері сучасного життя.

Типова освітня програма надає **перелік модельних навчальних програм** [11], де визначено не лише зміст навчального предмета, а й **очікувані результати**. Вибрані учителем модельні програми із предметів «Українська мова», «Українська література» мають стати основою при створенні власних навчальних програм із предметів, враховуючи в очікуваних результатах предметні та ключові, визначені Концепцією «Нова українська школа», уміння, навички, життєві цінності, компетентності.

[Зразок навчальної програми «Українська література», 5 клас.](#)

На основі власних навчальних програм із предметів, затверджених педагогічною радою закладу освіти, вчитель створює календарно-тематичне планування із предмету.

[Зразок календарно-тематичного планування із предмету «Українська література», 5 клас.](#)

При плануванні уроку мовно-літературної освітньої галузі особливу увагу варто звернути на **очікувані результати**, що вказують на формування **умінь**, які запропоновані Концепцією «Нова українська школа» [2], та **навчочок** успішності: комунікації, кооперації, критичного мислення, креативного мислення, емоційного інтелекту [4] – і визначають **зміст мети уроку**.

Мета уроку відображає роботу учнів, а не вчителя. Триєдиність мети реалізується через:

1) **ключові та предметні знання** (мотивацію, моделювання ситуації, спостереження, дослідження; *учень називає, формулює, наводить приклади*);

2) **діяльність** (розвиток умінь, творчих здібностей, фундаментальних навичок, формування компетентностей, а не ознайомлення, вивчення фактів; учень *розпізнає, розрізняє, описує, аналізує, порівнює, застосовує*);

3) **цінності** (наскрізний процес виховання; учень *оцінює, обґрунтовує, робить висновки, висловлює судження*).

Компетентнісний підхід використовується при визначенні **завдань уроку** (вказуються уміння, навички, компетентності, які будуть формуватися через систему прийомів).

Навичка комунікації формується через уміння: 1) читати і розуміти прочитане; 2) висловлювати думку усно і письмово.

Навичка кооперації формується через уміння співпрацювати в команді.

Навичка критичного мислення формується через уміння: 1) логічно обґрунтовувати позицію, 2) виявляти ініціативу, 3) оцінювати ризики та приймати рішення.

Навичка креативного мислення формується через уміння творити.

Навичка застосування емоційного інтелекту формується через уміння конструктивно керувати емоціями.

Системний підхід використовується при плануванні **типів уроків** у межах розділу/теми та **етапів уроку**.

Типи аспектних уроків:

- урок **вивчення нового** навчального матеріалу;
- урок **формування** і вдосконалення нових знань, умінь, навичок;
- урок **практичного застосування** нових знань, умінь, навичок;
- урок **узагальнення** набутого навчального досвіду;
- урок **систематизації** набутого навчального досвіду;
- урок **контролю** набутого навчального досвіду;
- урок **корекції** набутого навчального досвіду.

Типи уроків для формування навичок комунікації:

- урок **розвитку комунікативних умінь**;
- урок **розвитку мовлення**.

Етапи уроку, враховуючи таксономію Б. Блума (знання – розуміння – застосування – аналіз – оцінювання – створення):

- етап **активізації наявного** навчального досвіду (етап **мотивації**);
- етап **актуалізації потрібного** навчального досвіду;
- етап **пояснення** нового матеріалу та способів виконання дій;
- етап **формування нового** навчального досвіду;
- етап **узагальнення** набутого навчального досвіду;
- етап **систематизації** набутого навчального досвіду;
- етап **контролю та корекції** набутого навчального досвіду.

При виборі учителем освітньої технології етапи уроку відображають технологічні етапи.

Технології, що розвивають навички успішності [4]:

- технологія навчання як дослідження В. Бухвалова, О. Пехоти;
- технологія проєктного навчання К.Баханова;
- технологія розвитку критичного мислення Дж. Стіла;
 - технологія інтенсифікації навчання на основі опорних схем і знакових моделей В. Шаталова;
- технологія розвитку творчої особистості (ТРВЗ) Г.Альтшуллера;
- технологія формування творчої особистості Ю. Богоявленської.

Системне поєднання освітніх технологій, нових форм, методів, прийомів, засобів, що сприяють набуттю навичок успішності, дає можливість кардинально змінити поняття «традиційний урок» на «сучасний урок». Ці поняття можна порівняти із класичним і модерним твором. Класичний не виходить за межі шаблону (традиційний набір інформаційних ресурсів), а модерний - наповнений експериментами з формою та новими ідеями, що допомагають інтегрувати знання й уміння, максимально використати можливості часу, розвивати інтелект, емпатію й підприємливість, мотивувати до спостережень, практичних досліджень, створення нових освітніх продуктів, забезпечувати результативність навчання [4].

Конструювання уроків із предмета «Українська мова»

➤ ***Заради чого потрібно змінювати підходи до вивчення української мови.***

Традиційний лінгвістичний підхід викладання предмета «Українська мова», який базується на опрацюванні теоретичного вивчення мовного матеріалу, граматичних правил, вже не цікавий учням, адже вони бачать зовсім інші підходи до вивчення іноземних мов.

Дошка, зошит, підручник, презентація – не «зачеплять» на українську.

Діти, що зорієнтовані на практичну цінність завдань та розуміння «навіщо це вивчати?», свободу вибору, досяжні чіткі цілі, креативні ідеї, дослідження та експерименти, мережеву комунікацію, мають потребу не у простому накопиченні мовних теоретичних знань, а у розумінні, як набути нових мовних умінь та навичок й використати їх практично. Ця потреба - головна причина, заради чого вчителю-словеснику потрібно змінювати підходи до вивчення української мови.

➤ ***Як зацікавити дітей пізнавати українську мову, свідомо її вивчати та практично застосовувати.***

Як же «зачепити» на українську? Як вивчати мову, щоб освітній процес був якісним і доступним, а діти задоволеними та успішними?

Зацікавити учнів пізнавати й усвідомлено вивчати рідну мову можна, використовуючи тематичні уроки (завдання із спільною темою, тексти-опори, моделювання тематичної ситуації). Особливо тепер, коли визнано роль української мови у формуванні свідомої нації.

Традиційно побутує думка, що в основу вивчення мови варто покласти принцип народності, бо через народну творчість, зокрема прислів'я й приказки, що є «окрасою народної дидактики», мова стає зрозумілішою. Однак, як показує практика, про такий підхід, що тягне у минуле, педагогам варто забути, бо сучасним дітям він не зрозумілий і не цікавий.

Однією із важливих умов заохочення пізнавати й вивчати українську мову є **постійне дослідження тематики зацікавлень учнів** [5]. А сьогоднішня, де достатньо прикладів героїзму й мудрості, – основа до виховання національно-свідомого громадянина України.

Актуальна тематика, що наближена до життя учнів, через опорні засоби занурення у тему та опорні тексти допоможе зрозуміти дітям, чому українську мову варто пізнавати як практично необхідну річ, у чому її перспективність, де в реальному житті знадобиться мова та як нею користуватися.

Актуальні ідеї, пропаловані учителем протягом вивчення розділу, мотивують. Пропоную розпочати з таких:

Ідея 1. **Українська мова – всюди у реальному житті**, а не лише у підручнику. Її пізнання починається за межами класу.

Ідея 2. **Українська мова – це цікаво й легко**, корисно, пізнавально й оптимістично, а не важко, нудно й депресивно.

Умовою реалізації цих ідей є створення **інформаційно-мовного сучасного ситуативного українського середовища** [5], яке формується через:

- залучення учнів до **загального занурення** у мовне українське середовище (налаштувати комп'ютер та соцмережі на українську; наживо та у соцмережах спілкуватися українською; слухати українські аудіокниги та пісні вранці по дорозі до школи; читати для задоволення сучасні українські книги; дивитися популярні сучасні українські фільми; самостійно вивчати щодня по 10 сучасних слів із актуальної теми, записувати їх до свого електронного словника; вести щоденник українською);
- **організацію системи тематичних уроків.**
 - **Що можна запропонувати учням?**

Прийшов час традиційний лінгвістичний підхід викладання предмету «Українська мова» замінити на **діяльнісний підхід тематичного і комплексного вивчення української мови** через дослідження тематичних ситуацій [5], де використовується мовний матеріал і формуються навички аудіювання, читання, говоріння, письма на кожному уроці.

Складники тематичного уроку:

1. Занурення у тематичну ситуацію (на етапі активізації навчальної діяльності).

2. Мовне дослідження (на етапах формування нового навчального досвіду, узагальнення набутого досвіду).

3. Створення нового продукту (на етапі систематизації набутого досвіду, домашні завдання).

✓ **Занурення у тематичну ситуацію** є містком для проведення мовного дослідження на уроці та спонукуванням до створення нових креативних продуктів.

Занурення у тематичну ситуацію через образи та емоції.

Це найпростіший вид занурення у мовний простір, його мета – здивувати та мотивувати вивчати мову, яка не лише у підручнику, а існує й поза межами класу. Будь-який тематичний образ може стати основою для проведення мовних досліджень через сприйняття й емоції [5], комплексного повторення мовних тем. Такі завдання розроблені у рамках дистанційного курсу «Як зацікавити учнів пізнавати мову».

Окрім того, через занурення є можливість запустити процес формування необхідних для життя навичок говоріння, аудіювання, читання, письма.

Занурення у тематичну ситуацію через формування навички говоріння (навчитися спілкуватися). Може бути використане під час вивчення розділу «Лексикологія».

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це цікаво. Захоплення».**

Завдання для занурення:

- записати 5 речей/діяльностей, про які можете розповісти; підкреслити 3, що будуть цікавими для вашого співрозмовника;
- поспілкуватися у парах, розказати один одному про свої інтереси; поставити по декілька уточнювальних запитань;
- змінити 3 рази напарників;
- поділитися своїми враженнями про найцікавіші захоплення / хобі;

Завдання для створення нового продукту:

- створити текст-враження про найцікавіше хобі однокласників.

В основі запропонованої тематичної ситуації є вільне спілкування учнів один з одним, а не спілкування через відповіді на запитання вчителя, це дає можливість дітям подолати страхи: зробити помилку, бути висміяним, невпевненості у собі - та формувати український інформаційний простір.

Варто звернути увагу, що завдання вчителя свідомо не виправляти помилки під час спілкування, їх він лише записує, проходячи між групами. Редагування помилок учнів (без вказівки на суб'єкт) відбувається після спілкування, в його основі обговорення версій, пояснення суті помилки, з'ясування природи помилки (обмовка, прогалина у знаннях). Таке системне і комплексне повторення з часом дає якісні результати подолання лексичних та граматичних помилок у мовленні учнів.

До того ж запропонована тематика, наприклад хобі, стане підґрунтям для проведення мовного дослідження на уроці та через діяльнісний підхід сприятиме розумінню змісту мовної теми.

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це цікаво. Екстремальні розваги».**

Завдання для занурення:

- вибрати 3 теми про екстремальні розваги, наприклад рафтинг, альпінізм, вейкборд, познайомитися з їх особливостями;
- розподілити теми між учасниками кожної групи; поспілкуватися у групі: 1-й учень – говорить, 2-й – слухає та задає

запитання, 3-й – записує відео; обмінятися ролями ще двічі, записавши 3 відео;

Завдання для мовного дослідження:

- прослухати записи, визначити лексичні та граматичні помилки у власному мовленні; зробити висновки, як удосконалити своє мовлення.

Спонування учнів-друзів вчителем до спілкування українською полегшує навчання дітей, адже вони мотивують один одного, виконуючи разом домашні завдання, і практикуються з української поза межами класу. Такому ж невимушеному спілкуванню сприяє створення у закладах освіти мовних клубів.

Занурення у тематичну ситуацію через формування навички аудіювання (навчитися слухати, звертаючи увагу на звучання слова, наголос, ритм, інтонацію репліки, розуміти почуте, розширювати словниковий запас). Може бути використане під час вивчення розділів «Фонетика», «Орфоепія».

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це оптимістично. Сучасні пісні»**.

Завдання для занурення:

- прослухати пісню; записати ключові слова, які розкривають ідею пісні, пояснити їх звучання й написання;

Завдання для мовного дослідження:

- записати слова, вимову яких варто обговорити, чи порушують мовні норми виконавці;
- записати незрозумілі слова, провести дослідження їх значень, використавши Google-зображення;
- провести комплексне мовне дослідження, використавши пісню як текст-опору;
- відтворити історію пісні, використовуючи ключові та нові слова.

Завдання для створення нового продукту:

- створити руханку на основі мелодії пісні, що досліджувалася.

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це оптимістично. Сучасні аудіокниги»**.

Завдання для занурення:

- поділитися на пари та запропонувати один одному впродовж тижня прослухати аудіокнигу сучасного письменника;
- поспілкуватися у парах, розповісти, чому запропонували цю книгу, переказати епізод, який вразив.

Завдання для мовного дослідження:

- обговорити у парах незрозумілі слова, визначаючи їх лексичні значення;
- дослідити особливості звучання та написання вибраних слів.

Завдання для створення нового продукту:

- розробити план рекламування книг;
- придумати та описати обкладинку прослуханої аудіокниги.

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це оптимістично. Сучасні фільми/серіали».**

Завдання для занурення:

- самостійно обрати та переглянути український сучасний фільм, звертаючи увагу на розбіжності у вимові та написанні слів (використати субтитри);
- створити підбірку ключових слів, необхідних для розповіді про фільм;
- поспілкуватися у парах, розповісти, який серіал обрали, переказати один із епізодів, охарактеризувавши часопростір, героїв, події.

Завдання для мовного дослідження:

- переглянути тизер/трейлер до фільму, використати його як опорний текст для комплексного мовного дослідження;
- обговорити, як природньо використовуються мовні явища залежно від ситуації;
- наповнити текст тизера новими мовними поняттями, що досліджуються на уроці.

Завдання для створення нового продукту:

- запропонувати ідеї для створення власного трейлера фільму.

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це пізнавально. Подорожі та розваги».**

Завдання для занурення:

- переглянути тематичне відео, наприклад про екстремальні зимові розваги у Карпатах; виписати мовні одиниці, визначені учителем;
- поділитися власним екстремальним досвідом;

Завдання для мовного дослідження:

- обговорити, як у тексті природньо використовується виписана мовна одиниця, наприклад часи дієслів;
- створити нові мовні одиниці на основі виписаних, дослідити їх особливості;
- обговорити помилки, що допущені у тексті відео.

Завдання для створення нового продукту:

- створити підбірку відео про сімейні подорожі, експерименти з їжею, де генераторами ідей є діти.

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це пізнавально. Особистості».**

Завдання для занурення:

- переглянути **експрес-урок**, обговорити у парі, яка інформація є новою;
- переглянути **рекламу**, відредагувати її зміст, вибрати тематичні образи, що можна використати для мовних досліджень;

- переглянути інтерв'ю популярних особистостей, виписати лексичні та граматичні помилки, відредагувати їх;
- визначити, які мовні теми можна повторити через ці відео.

Занурення у тематичну ситуацію через формування навички читання (навчитися розуміти прочитане). Може бути використане під час вивчення розділів «Синтаксис», «Лексикологія», «Будова слова».

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це пізнавально. Сучасні дитячі книги, які хочеться читати».**

Завдання для занурення:

- познайомитися із літературною платформою «Букнет», вибрати сучасний дитячий твір для читання частинами (усім класом, групами чи окремо кожним учнем протягом вивчення теми / розділу);
- прочитати розділ книги, виписати 10 незнайомих слів, дослідити їх значення та створити продовження історії;
- помінятися словами із сусідом, скласти власну історію;
- виписати 10 ключових слів, на їх основі розповісти історію з точки зору одного із обраних персонажів;
- написати короткий виклад книги із помилками, запропонувати відредагувати їх;

Завдання для мовного дослідження:

- визначити у прочитаному розділі мовні явища, які досліджуються на уроці, прокоментувати їх роль у тексті-опорі;

Завдання для створення нового продукту:

- відредагувати електронну версію розділу книги;
- доповнити книгу описами місць / персонажів;
- створити опис своєї версії обкладинки.

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це пізнавально. Подорожі та розваги».**

Завдання для занурення:

- прочитати текст статті пізнавального чи розважального журналу;
- відредагувати текст;
- визначити слова, що потребують коментування написання;
- визначити, які мовні теми дає можливість повторити цей текст.

Одним із різновидів такої роботи є використання адаптованих опорних текстів, де наявні усі мовні одиниці, необхідні для дослідження.

Занурення у тематичну ситуацію через формування навички письма. Може бути використане під час вивчення розділів «Орфографія», «Синтаксис».

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це корисно. Словникові диктанти».**

Завдання для занурення:

- обрати тематичний образ, наприклад, апельсин, використовуючи по 3 зорові, дотикові, нюхові, смакові характеристики; прокоментувати написання;

- вибрати із тексту-опори для мовного дослідження ключові слова, провести словниковий диктант; перевірити написання, використовуючи зорові образи (презентація);
- підібрати 10 слів для сусіда, наприклад, з ароматом імбирних пряників та мандарин у новорічні дні;
- створити флеш-картки з різдвяними словами.

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це креативно. Короткі візуальні тексти-коментарі».**

Завдання для занурення:

- створити листівку-аплікацію для однокласника, записавши 12 побажань та виділивши 6 слів із орфограмами;
- вибрати фото із канікул, придумати цікавий підпис до нього та поділитися у соцмережі, оцінити креативність ідеї через лайки;
- створити меми до власних фото;
- щодня вивчати одну корисну фразу, створювати візуалізацію та заповнювати нею календар власних емоцій.

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це легко. Тексти-враження».**

Завдання для занурення:

- провести опитування про звички однокласників, записати їх відповіді, створити текст-враження;
- написати есе на основі вражень, наприклад про дорогу до школи.

✓ Тематична ситуація **«Українська мова – це практично. Переклади».**

Переклади».

Завдання для занурення:

- перекласти листівку з англійської на українську;
- перекласти меню для улюбленого кафе.

Завдання для створення нового продукту:

- перекласти улюблену пісню на українську та заспівати її разом із членом родини.

Конструюючи урок з української мови, варто звернути увагу на гармонійне поєднання усіх видів діяльності: аудіювання (навчитися слухати і чути), читання (навчитися розуміти прочитане), говоріння (навчитися виражати свої думки із того, що почув і побачив та спілкуватися), письма (навчитися грамотно писати). Однак найскладнішим різновидом, який учні зазвичай не люблять, все ж залишається письмо. Це значить, що учителем мають бути вибрані такі письмові форми діяльності, які надихнуть учня, мотивують його і сприятимуть усвідомленому навчанню.

✓ Для цілісного сприйняття мовного матеріалу, пропоную під час тематичного уроку для моделювання **мовного дослідження** використовувати завдання, що відображають етапи, описані у таксономії Бенджаміна Блума: знання – розуміння – застосування –

аналіз – оцінювання – створення. А значить дають можливість якісно й цілісно засвоїти мовний матеріал.

Система завдань для моделювання мовного дослідження.

✓ Завдання, що розкривають **мовні знання** через лексико-орфографічні хвилинки, спостереження і дають можливість **комплексно вивчати мову**, застосовуючи метод інтервальних повторень, визначати ключові поняття мовної теми.

✓ Завдання, що розкривають **розуміння** теми, формують уявлення про мовне явище на основі базової інформації, сприяють коментуванню та застосуванню початкових знань із мовної теми, повторюють наголошування, орфографію/пунктуацію.

✓ Завдання, що розширюють **словниковий запас слів**:

власний електронний нотатник мотивує вести особистий словник нових слів, звертаючи увагу на їх правопис; хмара / візуалізація ключових слів, що будуть використовуватися на уроці під час тематичної ситуації: ті, що знає точно, ті, у значенні яких не впевнений, ті, що невідомі; письмова рефлексія у кінці уроку та у кінці вивчення теми спонукає учня самостійно визначати рівень свого прогресу.

✓ Завдання, що сприяють **застосуванню** мовного матеріалу, формують практичні навички конструювання, усвідомлення матеріалу через фразовий конструктор – текст, моделювання навчально-пізнавальних ситуацій.

✓ Завдання, що вчать **аналізувати**, досліджуючи складні випадки розмежування понять, неправильного пунктуаційного оформлення.

✓ Завдання, що вчать **оцінювати**, редагувати тексти, формувати критичне мислення.

Комплексне вивчення мовного матеріалу під час мовного дослідження тексту дає можливість систематично повторювати матеріал, що вивчався, показувати взаємозв'язок таких розділів, як: лексики, орфографії, фонетики, словотвору, морфології, синтаксису.

✓ Результатом мовного дослідження є вміння учнів використати знання практично і **створити нові продукти** на основі якісних креативних ідей. Навіть незначні результати наповнюють дітей енергією і сприяють прагненню до нових звершень, особистому зростанню.

Так як мотивує те, що дає позитивні емоції, то із зміною підходів до викладання української мови, предмет набуває усіх шансів бути цікавим, легким, корисним, пізнавальним, оптимістичним, практично необхідним для сучасних учнів.

Конструювання уроків із предмета «Українська література»

➤ *Заради чого потрібно змінювати підходи до вивчення української літератури.*

Чи люблять діти читати, якщо вони постійно «у тексті» соцмереж? Варто відзначити, що більшість учнів позитивно ставляться до книжок як цікавого та пригодницького світу. Але ж чому читати художні твори з предмету «Українська

література» є «не в тренді»? Діти ніби відділили предмет від читання творів, які їх захоплюють. І на це є ряд причин [7]:

1. Стереотипи і «ярлики» для характеристики класиків.
2. «Нецікаве», «соціальне», «стандартне» трактування творів.
3. Тяжіння до «дорослого, проблемного, темного» трактування творів, замість пошуку «дитячого, радісного, світлого».
4. Вікова невідповідність творів, осмислити які для учнів складно.
5. Завантаженість великою кількістю матеріалу на домашнє опрацювання.

Враховуючи ідеї академічної свободи, що визначені у Концепції «Нова українська школа», прописані у пояснювальних записках модельних програм, учитель має можливість, врахувавши заявлені причини, змінити підходи до викладання предмету «Українська література» та осучаснити його.

Дослідження причин небажання учнями читати запропоновані програмою українські твори сприяли виникненню ідеї змінити формат коментування української літератури із депресивного на позитивний.

Це дасть можливість у подальшому створити **позитивний імідж українській літературі**.

Так як імідж - це свідоме цілісне конструювання позитивного образу, то вчителю потрібно навчитися конструювати такий **позитивний зміст** (уроків / образів митців / творів), які викликали б **позитивні враження** в учнів.

Створення позитивного змісту уроку можливе лише за рахунок переосмислення вчителем особистостей, їх діяльності у форматі часу минулого та часу реального (сучасні розвідки про митців). Адже учнів завжди цікавлять шляхи до «успішності» [7].

➤ *Як зацікавити дітей пізнавати українську літературу.*

Попит породжує пропозицію. Дітей завжди приваблюють ті автори, з якими ще можна поспілкуватися: наживо чи дистанційно. А отже, світ **сучасної дитячої / підлітково літератури** буде для них цікавим та доступним.

У навчальній програмі із предмету, яку створює учитель, розділи «Позакласне читання», «Література рідного краю», «Читацький практикум» пропоную наповнити сучасними дитячими / підлітковими творами, що є зображенням реального (жанри: оповідання, повість, детектив) та фантастичного світу (жанри: казка, фентезі, прогностична фантастика), а також їх поєднанням.

Опитування у рамках дистанційного курсу «Як заохотити читати українську літературу учнів» показало, що на думку учнів, учитель української літератури має достатньо можливостей, щоб створити **інформаційне українське літературне середовище**, яке формується через рекламування сучасної літератури та загальне занурення учнів у світ української книги, а саме:

– популяризувати **через блог/сайт/групу соцмережі** книги, які учитель сам прочитав, візуалізувати інформацію про твори;

– узяти участь у проєкті «**Книга місяця**»: протягом цього часу всі читають запропоновану книгу, щоб обговорити її, записати на візуалізованій/електронній дошці свої враження;

- разом із учнями створити **на рік список творів**; кожного місяця із цього списку вибирати книгу для дослідження;
- завести **власну бібліотеку**, виставити книги, зробити селфі;
- узяти участь у проєкті **«Календар сучасних письменників»**; за календарем досліджувати твори, дописати протягом року цитати, що руйнували б міф про занудність української літератури;
- створити **книжковий Ютуб-канал**, де учні створюватимуть відеоролики про класні книги, писатимуть коментарі;
- влаштувати **відеочитання**;
- презентувати нові книги через їх **обкладинки** (дизайн досить важливий для зацікавлення);
- використовувати **систему позначок для коментування уривків** у класі; звертати увагу на важливі деталі, що працюють на відкриття смислів тексту та незрозумілі слова, привчити робити помітки ключових фраз, записувати власні міркування;
- досліджувати **твір «в контексті» часу, жанрів, тем, мотивів** інших літературних, живописних творів, кіномистецтва;
- провести **мандрівку текстом, віртуальну екскурсію твором**;
- узяти участь у проєкті **“Один день із життя героя”**: як діяти в обставинах, яких опинився герой, який вибір зробити;
- влаштувати **літературну дегустацію; літературне кафе** за мотивами прочитаних творів; **читацький пікнік; книжковий клуб** із смачним пирогом; **книжковий челендж**, розробивши тематичні завдання; тематичну книжкову вечірку, обравши ситуацію із твору та запропонувавши імпровізувати з текстом;
- влаштувати **«розпродаж книг»**: нехай кожен принесе книгу, яку прочитав, та обмінє її на іншу;
- влаштувати **шопінг-екскурсію до книжкового магазину** та дати свободу вибору, адже мотивація читати залежить від можливості обирати, що читати;
- створити **шкільний кінотеатр**, де можна буде переглянути фільми за прочитаними творами, наприклад, В.Рутківський «Сторожова застава», порівняти текст і кінотекст, обговорити, через які засоби автор і режисер розкривають ідеї твору;
- створити розробку **літературної реклами чи квесту** за твором;
- узяти участь у проєкті **«Читаємо разом»**: учні записують відеоролики, де розповідають про улюблену книгу, чого вона їх навчила, запрошують до читання вчителів та батьків. Хештег #читайморазом уже підхопили в соцмережах;
- зареєструватися у **соцмережі Goodreads**, щоб вести **читацький щоденник** онлайн; тут можна додавати книги, писати відгуки, радити книги друзям, мати е-поличку «Прочитане»;
- читати безкоштовні сучасні е-книги на **літературній платформі «Букнет»**, мати е-поличку «Бібліотека»;

– пропонувати **старшим** учням (особливо хлопцям) **заохочувати читати молодших**: читати їм книги, рекламувати твори, бути прикладами для наслідування;

– використати формат **«норвезького читання»**: у понеділок учням пропонується прочитати книгу, у п'ятницю - її обговорення, пишеться резюме (пояснення тексту) та твір «у стилі автора»;

– використовувати під час читання **«формулу успіху»**: визначати думки із книги, що вчать успішності;

– організовувати **літературні зустрічі з авторами**, які пишуть про підлітків ХХІ століття, бо їх стиль розповідати історії, авторитет надихають читати;

– разом із учнями відвідувати **літературні презентації та книжкові фестивалі**;

– рекламувати **всеукраїнські заходи**, що популяризують читання, наприклад «Книжковий Арсенал»;

– популяризувати **«літнє читання»** через прийоми «Літній щоденник інтелектуала», «Що почитати влітку: поради для вчителя»;

Учитель, як носій ідей і креативний лідер, має надихати учнів на дію через ідеї, а для того - постійно самовдосконалюватися.

➤ **Що можна запропонувати учням?**

Жодна цікава робота не є важкою. Більшість учителів думає, що навчання – важка праця. Завдання ж вчителя зробити навчання легким, мотивованим і зрозумілим, а не звести все до змушування читати. Ніхто не любить занудну й незрозумілу роботу, тому діти радо підтримують лише те, що захоплює, надихає, змушує почуватися успішним.

Складники уроку:

1. Передтекстовий етап. Мініхарактеристика автора (на етапі активізації навчальної діяльності).

2. Текстовий етап. Літературне дослідження (на етапах формування нового навчального досвіду, узагальнення набутого досвіду).

3. Післятекстовий етап. Створення нового продукту (на етапі систематизації набутого досвіду, домашні завдання).

✓ **Передтекстовий етап** – це занурення, його мета – візуальне знайомство з автором через мініхарактеристику, зацікавлення успішною особистістю.

Мотивують і розкривають образ письменника через сприйняття та емоції:

– неординарні фото, портрети, автопортрети, малюнки автора;

– звуки, дотик, запах, смак, асоціації;

– предмети (книга, журнал, упаковка, квиток, буклет, меню);

– відео (інтерв'ю, репортажі, презентації книг, мініхарактеристика на основі захоплень, досягнень, діяльності);

– соцмережі для контакту.

Уже трафаретним стало вивчення біографії автора перед прочитанням твору, тому ключова теза занурення: «Фото замість біографії».

Відкриття автора має починатися із його успішності, а не біографії. Повністю автор відкривається лише після дослідження його творів. І це буде особисте відкриття, а не розмови учителя про автора.

✓ **Текстовий етап** – це *літературне дослідження*, його мета – знайомство із художнім твором, цілісне дослідження особливостей **композиційної форми** твору.

Розпочати наближення сучасних учнів до світу літератури варто із **ефекту першого враження** про твір. Він має відбутися у класі в атмосфері легкості, цікавості, комфортності на етапі активізації чи актуалізації навчального досвіду і викликати позитивні емоції захоплення, здивування, зацікавлення [7].

Такий ефект першого враження про твір неправильно перекладати на домашнє завдання (“опрацюйте біографію”, “прочитайте твір”), яке для більшості учнів є тягарем, його виконують знехотя (читав абияк), а значить позитивні враження перетворюються на враження байдужості до літератури чи втоми. Та й сам учитель «заганяє себе» у рамки залежності від учнів, їх виконаного чи невиконаного домашнього завдання.

Якщо ж первинне знайомство із текстом відбувається на уроці через позитив, яскраві асоціації, літературне дослідження - і учень зацікавився твором, то й дома - отримає насолоду від читання.

Так як перше знайомство із ще не прочитаним твором має відбутися на уроці, то найкраще використати **шлях аналізу тексту - «за автором»**.

Часом вчителі нехтують **важливістю експозиції** (а у підручнику її може й не бути, якщо це лише частини твору), але історія зацікавлення твором починається із коментування нерозривності **часу** й **простору**, де поєднано: світ твору (Коли? Де?), героя (Хто? Що?), конфлікт, як наслідок дій (Чому? Як? Навіщо?).

Пропоную для літературного дослідження використати такі прийоми аналізу художнього твору, як:

- **коментоване читання із спостереженням;**
- історико-літературний коментар;
- коментар незрозумілих слів;
- використання системи запитань-припущень для дослідження часопростору з одночасним малюванням схеми-опори;
- створення опорної хронотопічної схеми;
- розкриття ключових ідей через систему зорових, звукових, смакових, ароматичних, тактильних образів;
- дослідження авторського стилю через твір.

Коментоване читання із спостереженням дає можливість цілісно дослідити **композиційну структуру твору** (сюжет, позасюжетні елементи) через взаємозв'язок компонентів:

1. Художній час і простір.

- *Коли? Час (біографічний, історичний)* рухається у просторі й не існує поза ним.

– *Де? Простір (місце подій):* пейзаж, інтер'єр, спогади, сні, марення.

Яка атмосфера місця? Як воно змінюється протягом твору?

2. Образна форма.

– *Хто? Що? Персонаж* (міфологічний, фантастичний, романтичний, алегоричний, гротескно-сатиричний, реалістичний, символічний), їх порівняння в експозиції та розв'язці.

Що відчуває? Що чує, бачить? Які бажання має? Які риси романтичного героя властиві персонажу?

– *Як? Чому? Навіщо? Вчинки, думки, переживання, групування персонажів.*

Форма викладу (наявність чи відсутність *оповідача* і його роль у творі: оповідь, авторська розповідь, внутрішній монолог, уявний монолог, паралельний діалог, потік свідомості).

3. Моделі часопростору: *дороги, замку, вітальні-салону, хати, порогу, садиби, села, провінційного містечка, великого міста, лабіринту, порталу.*

Найчастіше ключовою є одна модель, але можливе накладання і незначних, додаткових моделей у певних частинах.

4. Сюжетна форма.

– *Сюжет:* пролог, експозиція, зав'язка, розвиток зовнішнього, внутрішнього конфлікту, кульмінація, ретардація, розв'язка, епілог.

– *Позасюжетні елементи:* епіграф, авторські відступи, вставні епізоди, обрамлення, повтори.

5. Родово-жанрова форма сюжету: *художній напрям, течії, жанр.*

Як через жанр розкривається романтична, реалістична, постмодерна модель світу, яку створив автор?

6. Словесно-звукова форма мікроструктури твору.

– *Тропи:* епітет, порівняння, метафора, метонімія, гіпербола, оксиморон, перефрази.

– *Фігури:* еліпсис, умовчування, інверсія, анафора, епіфора, градація, паралелізм, антитеза.

Які художні засоби підкреслюють, відкривають відчуття, почуття, персонаж, образ, темп твору? Роль нагромадження певних частин мови у розкритті ідеї?

Важливою для розуміння авторського задуму є **розв'язка** твору. Вона сприяє створенню цілісної часопросторової опорної схеми композиції (протягом читання твору) і через фінальну сцену розкриває ідеї, які автор пропагує у творі.

Від ефекту першого враження про твір, коментованого літературного дослідження твору на уроці, залежить чи знайдуть час на читання твору учні дома. Пропоную для заохочення домашнього читання такі різновиди домашнього завдання:

– «**година на читання**» (скільки встигнуть прочитати тексту), що закінчиться через годину чи продовжиться, якщо читання приносить задоволення;

– «домашні за бажанням».

✓ **Післятекстовий етап** – це *враження й рефлексія*, його мета – цілісне відкриття автора та через креативні ідеї створення нових продуктів.

✓ **Цілісне відкриття автора.**

Коли твір досліджено і зовсім по-іншому буде сприйматися й автор. Із учнями вже можна говорити, **що важливо знати про митця**. Наблизитися до відкриття автора допоможе цикл запитань:

- Чому автор так завершує твір?
- Чому автор не назвав твір по-іншому?
- Як зміниться задум автора, якщо переставити частини?
- Який автор міг написати такий твір?
- Для чого автор написав цей твір?
- Яким є сприйняття автора світу й людини?
- Якими є взаємини автора зі світом, часом, собою?
- Як розкривається автор через символічні портрети?
- Чи є стиль автора унікальним?
- Як особливості структури та складники форми твору розкривають його зміст?
- Які поради автор дає читачу?

✓ **Створення нового продукту.**

Реалізація творчих завдань – це завжди результат діяльності учнів на уроці, практичне застосування набутих знань, пережитих емоцій та вражень. Такі завдання мотивують і сприяють активізації, вчать думати, розвивають комбінаційне критичне мислення, коопереативні навички (мініпроекти), дають можливість, використовуючи уяву, створити нові продукти, мета яких **заохотити інших пізнати твір і автора** через анонс твору, мінімотиватори, візуалізацію, статті про головні ідеї.

Рейтинг цікавих для учнів творчих завдань варто визначати через опитування та вільний вибір. Адже читання — це тренд для успішних, який слід просувати PR-методами, демонструвати, що це важливо.

Предмет «Українська література», на відміну від її «трафаретного» трактування, має усі шанси формувати в учнів позитивне мислення, а значить бачити шляхи вирішення життєвих завдань, орієнтуватися на успіхи, життєві уроки, а не помилки і невдачі, на можливості, а не перешкоди, так у свідомості формуються думки, слова та образи, що сприяють внутрішньому розвитку й успіху. І вчитель має всі можливості через позитивний імідж української літератури відкрити учню світ літератури [7].

Важливо використовувати такі прийоми і засоби, що стануть початком не лише наближення учнів до розуміння предметів «Українська мова», «Українська література», а й спробою мислити творчо, реалізувати ідей, відходити від шаблонів і шукати власний шлях для досліджень.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової середньої освіти. 5-9 класи Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
2. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
3. Котляренко Н.М., Нудний В.М. Чи актуальні ідеї Василя Сухомлинського у час Нової української школи? Або коли ідеї вічні! / Педагогічний вісник № 1-2. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2018. С.30-33. URL: https://docs.google.com/document/d/1fEBgLGt9h_Bs6t2DLg9C9A7Fiw2x6UMbK-Gex56FamI/edit#.
4. Котляренко Н.М. Як учителям-словесникам розвивати навички успішності / Науково-методичний вісник № 55. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2019. С.131-144. URL: https://docs.google.com/document/d/1QqwevkkY7A9OTZsFi8y_AW06GxRPOzQ2rnY1qxCuers/edit?usp=sharing.
5. Котляренко Н.М. Як учителям-словесникам зацікавити учнів пізнавати українську мову / Науково-методичний вісник № 57. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. С.237-242. URL: https://docs.google.com/document/d/1hrqvY2_V4hzL_IZ3sQT0yApmTcSbPW1-qTXnYevxpWs/edit?usp=sharing.
6. Котляренко Н.М. Пізнай свій край. Вивчення синтаксису з опорою на краєзнавчі навчальні тексти: [навчально-методичний посібник]. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2018. 152 с.
7. Котляренко Н. Як учителям-словесникам заохотити учнів читати українську літературу / Науково-методичний вісник № 56. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2020. С.186-192. URL: https://docs.google.com/document/d/1dUaFeCd83B6_GhIGSXHymAv-EaoXeVRTYBqjWZtfOPg/edit?usp=sharing.
8. Озерний Д., Серостанова О. Що формує ставлення учнівства до вивчення мови. URL: <https://nus.org.ua/view/shho-formuye-stavlennya-uchnivstva-do-vyvchennya-movu>.
9. Озерний Д. Як мотивувати учнівство до вивчення мов. URL: <https://nus.org.ua/view/yak-motyvuvaty-uchnivstvo-do-vyvchennya-inozemnyh-mo>.
10. Сайти для вивчення української мови. URL: <http://loyer.com.ua/uk/sajti-dlya-vivchennya-ukrayinskoji-movi-dlya-ukrayintsiv-ta-inozemtsiv>.
11. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/80696/.
12. Як “прокачати” свою українську мову. URL: <https://lifepravda.com.ua/society/2018/11/9/226321/>.